

Цюпак, І.М. Розвиток теорії трудового виховання дошкільників у педагогічних дослідженнях ХХ століття [Текст] / І.М. Цюпак // Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи/ Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет – конференції 3 – 5 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://srw.ksu.ks.ua/wp-content/uploads/2012/04/Tsyapak.pdf>

УДК 373.21:37.035(477)

Цюпак І.М.

Херсонський державний університет

**РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
У ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХХ ст.**

У статті описано розвиток теорії трудового виховання дошкільників у педагогічних дослідженнях ХХ століття. Розкрито зміну напрямків трудового виховання дошкільників у досліджуваному періоді.

Ключові слова: трудове виховання, дошкільний вік.

На сучасному етапі розвитку суспільства трудове виховання дошкільників є актуальним не лише з точки зору формування елементів самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці, а й ознайомлення дітей із працею дорослих, що є важливою проблемою виховання, яка потребує вирішення. Розвиток соціально-економічних умов життя, технічний прогрес стали причинами виникнення великої кількості різноманітних професій, тому ознайомлення дітей із сучасними професіями є не менш важливою умовою для всебічного розвитку особистості. Удосконалення методики трудового виховання неможливе без дослідження теоретичної бази надбань минулого, які були направлені на ознайомлення дітей з професіями через безпосереднє включення їх у трудове життя дорослих.

На початку ХХ ст. педагоги (Н.Альмединген, Л.Тезавровська, Є.Тихеева, Г.Тумім, Л.Шлегер та ін.) наголошували на особливій ролі праці у вихованні дітей, надаючи вирішального значення формуванню особистості саме засобами ручної праці, оскільки вважали, що вона впливає не лише на фізичний розвиток дитини (поставу, силу, координацію рухів тощо), а й на важливі риси особистості, зокрема працелюбність [4, с.10].

У 20 – 30 рр. ХХ ст. працелюбність визначалась педагогами як важлива моральна риса особистості з такими складовими компонентами: повага до праці інших, розуміння її суспільної цінності, звичка до трудової дії, бажання виконувати із задоволенням різні види трудової діяльності та доводити розпочату справу до кінця, оволодіння життєво необхідними трудовими вміннями та навичками [4, с.10].

У 30-х роках ХХ ст., за даними досліджень Т.Степанової, праця розглядалася науковцями як певна діяльність людини, що спрямована на задоволення життєво необхідних потреб. Відповідно розглядалися погляди на дитячу працю, а особливо на її зв'язок із працею дорослих. Такі погляди спричинили розширення завдань дошкільного виховання в 30-х рр., оскільки дітей необхідно було озброїти знаннями про працю дорослих, її суспільну цінність і сформувані бажання брати посильну участь у виробництві. Цей підхід дещо обмежував дитячу творчість, але водночас спрямовував увагу дітей на отримання соціально корисного результату у власній трудовій діяльності і на суспільне життя. В той же час необхідно підкреслити і прогресивний аспект трудового виховання дошкільників: поява нового напрямку в роботі з дітьми, а саме ознайомлення дошкільників із працею дорослих. Цей аспект вказував на тісний зв'язок дошкільного виховання із трудовим життям суспільства [6].

Завдання і зміст трудового виховання, а також форми організації дітей на заняттях, було визначено у програмних документах для дошкільних установ (1928, 1932, 1933, 1934, 1938) та методичних листах, де висвітлювались особливості організації ручної праці були основним і головним підґрунтям для розвитку трудового виховання. Основні положення цих документів спрямовували діяльність вихователя на організацію трудового виховання, знайомили з методикою його проведення, особливостями виховання працелюбності як важливої моральної риси особистості, відображаючи тенденції розвитку трудового виховання дошкільників. Розробка програм стала позитивним явищем [4, с.10].

1930 – 1936 рр. характеризується активізацією роботи педагогів з трудового виховання: в контексті ідеї політехнізації праця визнається головним засобом участі дітей у „соціалістичному будівництві”; в дошкільних установах ця робота тісно пов’язувалася з конкретним підприємством; зміст, форми, методи ручної праці спрямовувалися лише на досягнення суспільно корисної мети [4, с.14].

Наприкінці 30-х — на початку 40-х років визначився новий напрям у поглядах на трудове виховання: виникла ідея поєднання власної трудової діяльності дитини зі спостереженнями за працею дорослих, відображенням її в ігровій діяльності [5]. 1937 – 1941 рр. пов’язано із кардинальними змінами в політиці держави в галузі трудового виховання. З 1937 р. (після виходу наказу Наркомосу УРСР „Про відміну ручної праці, занять у майстернях і на пришкільних земельних ділянках”) актуалізувалася тенденція до відмови від попереднього позитивного досвіду організації трудової діяльності призвело до змін у змісті, формах, методах виховання працелюбності та згасання дитячої активності в різних видах діяльності. Тематика виробів була одноманітна і спрямовувалася на виготовлення іграшок-саморобок з паперу та природного матеріалу. Переважали словесні методи керівництва діяльністю дітей, яким не надавалося можливості самостійно обирати вид праці, матеріал та шляхи виконання роботи, що не сприяло вихованню інтересу до трудової діяльності, працелюбності, поваги [4, с.14].

Про зниження уваги до питань трудового виховання говорить той факт, що в журналі “Дошкільне виховання” за 1939-1940 рр. відсутні статті з цієї проблеми [3, с.90].

Важливу роль у розробці теоретичних і методичних питань виховання зіграли науково-практичні конференції, початок яким було покладено ще в передвоєнні роки. У період 1941—1945 рр. було проведено 16 таких конференцій, присвячених різним питанням теорії й практики дошкільного виховання [2].

У 40-х роках проблема трудового виховання, як і всі інші, розглядалась у контексті патріотичного виховання. Радість мирної праці і результативність спільних трудових дій у повоєнні роки як у дзеркалі відображалась у трудовій діяльності дітей в умовах дитячого садка. Видатний педагог Олександра Усова зазначала, що важливим джерелом навчання дітей трудовим умінням є наслідування трудових дій дорослих. Вона шукала методи заохочення дітей до реальних трудових дій, необхідність яких викликається потребами навколишнього життя дітей. О.Усова стверджувала, що правильно поставленим трудове виховання може вважатися лише тоді, коли діти будуть братися за працю так само охоче, як і за гру. Тому для підвищення ефективності виховного впливу праці на дітей вона рекомендувала вносити до неї елементи гри [5].

Головним документом, що детально розкривав важливіші питання діяльності дитячих садків, був прийнятий у грудні 1944 року (затверджений Народним комісаріатом освіти УРСР від 1947 р.) “Статут дитячого садка”, що відіграв велику роль в організації дошкільного виховання в післявоєнні роки. Він встановлював два типи дитячих садків – державні, які організовували відділи народної освіти та відомчі, що відкривалися фабрично-заводськими підприємствами, установами, кооперативними й колгоспними організаціями. Цей документ регламентував діяльність радянських дошкільних закладів різних типів до початку 60-х рр. [2].

Особливе значення мала розробка “Керівництва для вихователя дитячого садка” (1945 р.), що містило програмні й методичні вказівки для роботи в різних вікових групах, що сприяло поліпшенню практичної роботи, організації, змісту й методики роботи дитячого садка на нових теоретичних засадах. У “Керівництві” був введений новий розділ “Ознайомлення з оточуючим”, де встановлювався об’єм знань про громадське життя, про працю людей, професії батьків, ставилося завдання формування “правильного” ставлення дітей до оточуючого середовища [1, с. 324; 2; 3, с. 90].

Ініціативні вихователі (І.Балабанович, В.Полежаєва, А.Чанова та ін.) проводили пошуки змісту знань дітей про працю дорослих із врахуванням місцевих умов дитячого садка, уточнювали й конкретизували виховні завдання. Однак їх підхід до розуміння завдань трудового виховання був дещо однобічними. Ознайомлення дітей з працею дорослих частіше за все розглядалося лише як засіб розвитку спостережливості, розширення кругозору, активного словника і т. ін., дітей знайомили з назвами професій, інструментів, дій. Пізнавальний характер знайомства дітей з працею слабо співвідносився з моральним вихованням [5, с. 90-91].

У повоєнні роки над проблемою трудового виховання робота науковців не припинялася. У різний час до неї зверталися З.Борисова, Т.Введенська, В.Котирло, Г.Лєскова, Т.Маркова, Я.Неверович, В.Нечаєва, Л.Образцова, Л.Порембська, О.Флорова та ін. Систематизуючи здобутки науковців у сфері трудового виховання, можна вказати, що напрям ознайомлення дошкільників із працею дорослих набув важливого значення і дозволив вирішити низку виховних завдань. Зокрема, у дошкільників формувалось узагальнене уявлення про працю дорослих, що впливало на виховання у них позитивного ставлення й поваги до трудівників, бажання брати участь у спільній роботі з дорослими. Такий підхід зближував трудове виховання з моральним: підкреслювалася цінність праці, відбувалося пробудження інтересу і любові до неї, виникало прагнення до трудової діяльності, бажання працювати сумлінно, старанно [6].

Активно проводилися пошуки методів ознайомлення дітей з працею дорослих, які забезпечували в єдності рішення завдань морального й розумового виховання (Є.Радіна, Г.Лєскова). Є.Радіна показала, що відбір знань про оточуюче повинен проходити з урахуванням єдності завдань морального й розумового виховання. Є.Радіна підкреслила, що при ознайомленні дітей з працею дорослих слід звертати їх увагу на суспільне значення праці людей, її колективний характер, на працелюбство й відповідальність і на повагу людина, яка працює. Необхідно показати дітям соціалістичний характер праці

радянських людей, на її думку, саме ці знання в більшій мірі впливають на моральний розвиток дітей [3, с. 91].

Однак, у цілому увага до організації трудової діяльності дітей була недостатньою. Мала чисельність статей по цій проблемі в журналі “Дошкільне виховання” підтверджує це. Так, у 1947-1948 рр. не було надруковано ні єдиної статті, а за 1949-1953 рр. – лише декілька, які стосувалися однієї сторони трудового виховання – ознайомлення з працею дорослих. Праця як засіб виховання не знайшла висвітлення ні на одній конференції з дошкільної педагогіки [3, с. 91].

50—60-ті рр. питання трудового виховання були відображені і в програмних документах дошкільних закладів, і в наукових дослідженнях (О.Усова, Л.Порембська, Я.Неверович та ін.) [8].

У той же час під керівництвом О.Усової розроблялися теоретичні основи навчання, визначалися його зміст, форми й методи. Узагальнення передового досвіду роботи дитячих садків і наукових досліджень знайшло своє відображення в “Керівництві для вихователя дитячого садка” (1953 р.), де значно більше ніж раніше, відводилося місце грі, розширювався зміст, конкретизувалися завдання й методи ознайомлення дітей з працею дорослих. Однак трудова діяльність дітей була представлена недостатньо, її зміст і методика роботи з дітьми розкривалися попутно в різних розділах керівництва, не було чітких вказівок про місце праці в режимі дитячого садка. Нечіткість програми трудового виховання впливали на роботу дошкільних закладів [3, с. 91-92].

Значний вплив на подолання однобічного підходу до трудового виховання (лише через ознайомлення з працею дорослих) мали роботи Я.Неверович. Автор переконливо довів, що в дошкільника можуть бути правильні уявлення про суспільне значення праці, однак, не знаходячи практичного застосування в житті дитини, вони існують лише як формальні знання, не є мотивом власної трудової діяльності дитини і не перебудовують поведінку дитини [3, с. 92].

З 60-х та протягом 70-х років теорія дошкільної педагогіки систематично поглиблювалася дослідженнями проблем трудового виховання. Розглядаючи питання трудового виховання дошкільників, дослідники почали пов'язувати їх із формуванням поваги до праці дорослих, таких моральних якостей підростаючої особистості, як працелюбність, відповідальність, розвитком самостійності дітей, їхньої здатності до самооцінки [5].

Привернула увагу до трудового виховання рішення XXII з'їзду партії і прийнята на ньому Програма КПРС. Партія поставила в центр виховної роботи розвиток комуністичного відношення до праці всіх членів суспільства. Як відповідь на це в "Програмі виховання в дитячому садку", яка вийшла у 1962 р., вперше визначалися завдання й зміст систематичної діяльності дітей на різних ступенях дошкільного віку. Основна увага направлялася на формування моральних рис у праці, виховання в дітей інтересу до цього виду діяльності, розвиток позитивного відношення до своїх трудових обов'язків, прагнення зробити щось корисне для оточуючих, формування навичок працювати у колективі, виховання елементарних трудових навичок, а також інтересу й поваги до праці дорослих [3, с. 92].

У період 60-80-х рр. інтерес до проблеми трудового виховання не згасав. Праці радянських педагогів (З.Борисової, Р.Буре, М.Васильєвої, Т.Введенської, Г.Годіної, В.Логінової, В.Нечаєвої, Т.Сауліної, Д.Сергєєвої та ін.) дозволили розширити значення впливу праці дорослих на розвиток дітей. Вони підкреслювали велике значення тієї трудової атмосфери, яка постійно оточує дитину. Однак сформувати в дітей настанову на працю батьків можливо лише в процесі діяльності. Тому необхідно створювати такі умови, за яких діти могли б використовувати животворні приклади дорослих. Тут існують два шляхи. Перший – це показ дітям різноманітної праці дорослих і пояснення її значення, другий – безпосередня організація суспільної діяльності дітей і дорослих [3, с. 92-93].

Науковці зазначали, що вибір занять з ознайомлення з оточуючим є дуже важливим фактором створення позитивної трудової направленості в дітей

дошкільного віку. При цьому дуже суттєво, як цей зміст доводить до свідомості дітей, якими прийомами користується вихователь. Найбільш переконливими є живі образи, реальний приклад праці дорослих. Педагоги підкреслювали, що життєва наочність (спостереження, екскурсії) забезпечує найбільшу виразність уявлень, максимальну дієвість знань, які набувають діти [3, с. 93].

Радянські педагоги виявили вплив трудової спеціалізації тієї чи іншої місцевості на розвиток дитини і її відношення до праці. За їх словами праця, характерна для тієї чи іншої місцевості, яка протікає на очах у дітей, створює те середовище, з якого діти можуть постійно здобувати образи для наслідування. Важливою є й та обставина, що в цій праці часто приймають участь батьки чи інші близькі дітям люди; це посилює враження дітей, надихає їх на повторення дій батьків. Тим самим, завдяки виховній роботі, які проводить дитячий садок, і впливу місцевості, яка спеціалізується на тому чи іншому виді праці, у дитини дошкільного віку формується чітка психологічна настанова на працю [3, с. 93].

Як відомо, найбільш загальним результатом трудового виховання дошкільників є формування в особистості такої якості, як працелюбність. Але в період дошкільного дитинства можна говорити лише про сформованість основ працелюбності. І.Дьоміна аналізуючи працелюбність дитини-дошкільника, відмічає кілька аспектів: уміння і звичку виконувати певну роботу (практичний компонент); здатність переборювати труднощі, які зустрічаються на шляху до мети (вольовий); готовність до виконання посильних завдань або доручень дорослих, уміння самостійно знаходити собі роботу, отримуючи задоволення від того, що зайнята, що приносить користь, відчувати радість у посильній праці (морально-етичний). Також працелюбність передбачає наявність у дитини певної суми знань про працю дорослих, розуміння її значення в житті суспільства, кожної людини, бережне, шанобливе ставлення до неї, вміння радіти результатам праці (пізнавальний і емоційний компоненти) [6].

З перетворенням України в незалежну державу в системі дошкільної освіти відбулися докорінні зміни. Педагоги виключили ідеологію як основний фактор впливу на освітньо-виховний процес і здійснили перехід від навчально-

дисциплінарної до особистісно орієнтованої моделі виховання. Таким чином суспільство перестало готувати малюків до свідомого вибору професії, не орієнтує на той вид діяльності, який їм подобається, не привчає їх працювати, тобто підготовка до активного життя в дітей відбувається сама собою [3, с. 94].

Отже, система трудового виховання дошкільників змістовно була відображена у діяльності дошкільних закладів та пройшла у своєму розвитку певні перетворення: від трудового виховання під час якого надавалися формальні знання при ознайомленні з працею дорослих до формування моральних рис у процесі ознайомлення з працею, її відношення до праці, формування чіткої психологічної настанови на працю.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
2. Глава 26. Радянська школа, педагогіка й дошкільне виховання в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.gala-d.ru/parts/1107-part26.html>
3. Дітковська С.О. Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі в кінці 50-х – початку 90-х років: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К.: 2004. – 185с.
4. Єськова Т.Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917 – 1941 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. - Луганськ – 2010. – 22 с.
5. Новий напрям у поглядах на трудове виховання 40-50-ті роки ХХ століття [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://sadiki.in.ua/pedagogi/36-noviy-napryam-u-poglyadah-na-trudove-vihovannya.html>
6. Пісоцька Л.М. Історико-педагогічні аспекти проблеми трудового виховання дошкільників в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://translate.yandex.ua/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fwww.nbu.gov.ua%2Fportal%2FSoc_Gum%2FNzsp%2F2009_4%2Fstatti%2F42.html&lang=uk-ru&ui=ru

7. Розвиток теорії трудового виховання [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ualib.com.ua/br_1567.html

8. Трудове виховання дітей дошкільного віку, розвиток і завдання [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-13641.html>

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ XX В.

В статье описано развитие теории трудового воспитания дошкольников в педагогических исследованиях XX века. Раскрыто изменение направлений трудового воспитания дошкольников в исследуемом периоде.

Ключевые слова: трудовое воспитание, дошкольный возраст.

THE DEVELOPMEN OF THE THEORY OF LABOR EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE PEDAGOGICAL RESEACH OF THE XX century.

The article describes the development of the theory of labor education of preschool children in the pedagogical research of the twentieth century. Revealed changes in the directions of labor education of preschool children in the study period.

Keywords: labor education, preschool age.